

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ РОЛІ СПІВУЧАСНИКІВ У РАЗІ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ

FEATURES OF THE FUNCTIONAL ROLE OF PARTICIPANTS WHEN COMMITTING A CRIME

Пилипенко І.С., студентка II курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Банзерук А.С., студентка II курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Пашкова Н.В., студентка II курсу
господарсько-правового факультету

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Статтю присвячено розгляду функціональної ролі співучасників під час скоєння злочину. Зростаюча необхідність диференціації видів співучасників кримінального правопорушення з огляду на ступінь їх участі в ньому та відповідне покарання і становлять актуальність дослідження. Крім того, вона викликана ще і відсутністю в юридичній літературі і розуміння суті й обсягу функцій кожного зі співучасників злочину, що також диктує потребу визначити критерії розмежування співучасників злочину. У статті аналізується й узагальнюється науковий доробок юристів-теоретиків О. Уха, О. Кваші, Т. Цибуліна, Д. Горбачова тощо. У процесі розгляду цих джерел з'ясовано, що вчинення злочину в співучасті ускладнює розкриття й притягнення до відповідальності винуватців, а також робить злочин більш соціально небезпечним.

Розглядаються ознаки поняття «співучасть», а також зазначаються такі види співучасників, як організатор, підбурювач і пособник. Простежується їх індивідуальна роль у скоєнні злочину. Чільне місце у статті відведено зіставленню функціональних ролей різних співучасників злочину, таких як організатор, підбурювач і пособник. Так, доводиться, що організатор злочину діє в трьох напрямках: готує план правопорушення, здійснює створення злочинної групи, керує співучасниками, надаючи їм чіткої інструкції. Саме він надає кримінальному правопорушенню особливу суспільну небезпечність. Тому викриття організатора – одне з першочергових завдань під час розслідування злочину.

Ще одним суб'єктом злочину є пособник. Його роль полягає у сприянні реалізації злочинної мети через указівки, поради, знаряддя чи засоби вчинення правопорушення, а також усунення перешкод для здійснення злочину спільниками. Також зацентровано на найважливішій постаті виконавця, який реалізує злочинний умисел співучасників як активно, так і пасивно. Розглянуто роль підбурювача як інтелектуального злочинця, що є активним співучасником злочину, з'ясовано відмінність між підбурювачем і виконавцем. Основна задача першого – породити умисел учинити злочин. Указується на суттєву відмінність діянь підбурювача. Таким чином, незважаючи на роль і місце в кримінальному правопорушенні конкретної особи – співучасника (організатора, виконавця, підбурювача чи пособника), усі вони підлягають відповідальності перед законом.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, злочин, співучасть, виконавець, підбурювач, організатор, пособник, функціональна роль.

The article is devoted to the functional role of accomplices during the commission of a crime. The growing need to differentiate the types of accomplices to a criminal offense, taking into account the degree of their participation in it and the corresponding punishment, is the relevance of the study. In addition, it is caused by the absence in the legal literature and understanding of the nature and scope of functions of each of the accomplices that also dictates the need to define criteria for distinguishing between accomplices. The scientific background of theoretical lawyers A. Ukha, A. Kvash, T. Tsybulin, D. Gorbachev and others is analyzed and summarized in the article. During the review of these sources, it was found that the Commission of a crime in complicity makes it difficult to disclose and bring to justice the perpetrators, as well as makes the crime more socially dangerous.

Signs of the concept of "complicity" are considered, and such types of accomplices as the organizer, instigator, and benefit are indicated. Their individual role in the commission of the crime is traced. A prominent place in the article is given to the comparison of the functional roles of various accomplices to the crime, such as the organizer, instigator and accomplice. Thus, it is proved that the organizer of the crime acts in three directions: prepares a plan of offenses, creates a criminal group, directs accomplices, providing them with clear instructions. It is he who gives a criminal offense a special social danger. Therefore, exposing the organizer is one of the top priorities in the investigation of a crime.

Another subject of the crime is an accomplice. Its role is to facilitate the realization of a criminal goal through instructions, advice, tools or means of causing an offense, as well as removing obstacles to the Commission of a crime by accomplices. The article focuses on the most important figure of the performer, who implements the criminal intent of accomplices both actively and passively. The role of the instigator as an intellectual criminal who is an active accomplice to the crime is also considered, and the difference between the instigator and the perpetrator is clarified. The main task of the first is to generate intent to commit a crime. The essential difference between the acts of the instigator is indicated. To summarize, it is necessary to say that, despite the role and place in the criminal offense of a particular person – an accomplice (organizer, performer, instigator or accomplice), all of them are liable to the law.

Key words: criminal offence, crime, complicity, performer, instigator, organized, accomplice, functional role.

Інститут співучасті є одним із центральних і безперечно найскладніших інститутів кримінального права. Він дозволяє обґрунтовано притягнути до кримінальної відповідальності не тільки осіб, які вчинили злочин, – виконавців, а й осіб, які є співучасниками і які тією чи іншою мірою причетні до вчинення злочину – підбурювачів, організаторів, пособників. Усе частіше ми можемо спостерігати такі випадки, коли як у теорії, так і на практиці

виникають певні проблеми під час розмежування співучасників на види, враховуючи їх функціональну роль під час вчинення злочину. Тому все більше постає нагальна потреба встановити чіткі критерії відмежування видів співучасників кримінального правопорушення, що значно полегшує кваліфікацію злочинів і, відповідно, диференціацію кримінальної відповідальності за різних форм співучасті. Відповідно, саме зазначення особливостей

функціональної ролі кожного зі співучасників під час вчинення злочину набуває особливо важливого значення для сучасного законодавства, що й зумовлює актуальність теми нашого дослідження.

Надзвичайно точно щодо цієї проблематики висловився О.В. Ус, який у своїй науковій роботі зазначив, що останніми роками простежується стійка тенденція чітко розмежовувати співучасників злочину за видами, акцентуючи на їх функціональній ролі, про що свідчать кримінально-правові дослідження форм і видів співучасті. Зумовлене тим, що в юридичній літературі немає цілісного розуміння щодо змісту й обсягу ролі кожного зі співучасників злочину, виникає потреба встановити чіткі критерії їх відмежування. Відповідно до аналізу офіційної судової практики застосування інституту співучасті зазначається, що 26,7% справ даної категорії стосуються судових помилок, пов'язаних з відмежуванням співучасті в злочині від потурання йому й розмежування видів співучасників [1].

Варто зазначити, що саме характер діянь співучасників, їх роль, яку виконує кожний з них у злочині, вчиненому ними спільно, постає стійким критерієм для чіткого розмежування видів співучасників, про що нам без сумніву свідчить зміст ст. 27 КК. Тому відкритим і досить риторичним постає перед дослідниками питання, що стосується відмінностей дій різних видів співучасників.

Останнім часом значна увага приділяється проблемам співучасті, тоді як недостатньо розробленими є питання розмежування видів співучасників, особливостей їх функціональної ролі під час вчинення злочину. Різним аспектам співучасті свої наукові праці присвячували О.В. Ус, О.О. Кваша, Т. Цибулін, Д.М. Горбачов, Р.С. Орловський, А.В. Агаркова, Я.В. Борка, Ю.В. Абакумова, Д.М. Харко, В.Ю. Нікіфоров, І.О. Зінченко, Д.А. Безбородов, Ф.Г. Бурчак, Г.П. Жаровська, П.І. Грішасев, Г.А. Крігер, А.А. Піонтковський, М.С. Таганцев та інші дослідники.

Співучасть у злочині є однією з форм злочинної діяльності, яка має свої правові особливості, що саме дозволяють виділяти співучасть у самостійний кримінально-правовий інститут. Специфіка її зводиться до того, що:

а) його підвищену суспільну небезпеку зумовлює саме участь у вчиненні кримінального правопорушення двох або більше осіб;

б) лише завдяки спільній діяльності всіх співучасників виконується склад злочину. При цьому всі ознаки злочину, вказані у статті Особливої частини КК, у діяннях окремих із них можуть бути відсутні.

Отже, можна зробити висновок, що вчинення злочину об'єднаними зусиллями двох або більше осіб, тобто у співучасті, істотно ускладнює його розкриття й обґрунтоване притягнення до відповідальності винуватців, а також надає йому більшої суспільної небезпеки. А якщо роздивлятися «позитивні» моменти співучасті для злочинців, то можна зазначити, що така форма вчинення злочину значно полегшує досягнення злочинного результату, його приховування, збільшує можливість ухилення винних від відповідальності.

Тож відповідно до ст. 26 Кримінального кодексу України (далі – КК), співучасть у кримінальному правопорушенні є умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення.

У визначенні поняття «співучасть», яке закріплене у законодавстві, чітко можна прослідкувати такі ознаки:

– суб'єктів злочину, які вчиняють один і той же умисний злочин, має бути два чи більше;

– спільність їх участі у злочинному діянні;

– характер діяльності співучасників має бути умисний.

У теорії кримінального права України прийнято вважати перші дві ознаки співучасті – об'єктивними, а третю – суб'єктивною.

Відповідно до частини 1 ст. 27 КК співучасниками кримінального правопорушення, поряд із виконавцем,

є організатор, підбурювач і пособник. Така диференціація співучасників на види має в основі певні об'єктивні ознаки: характер їх участі у вчиненні злочину, який указує на те, що кожен з них виконує різні функціональні ролі. При цьому роль кожного суб'єкта визначається його внеском у досягнення спільного злочинного результату, характером виконуваних діянь, їх інтенсивності [2].

На нашу думку, однією з центральних і найбільш важливих фігур у співучасті є саме виконавець, який має особливу функціональну роль під час вчинення злочину. Варто навіть сказати, що роль виконавця є визначальною, адже без нього немає співучасті, оскільки він безпосередньо вчиняє кримінальне правопорушення, задумане всіма співучасниками, тобто виконавець фактично реалізує їх умисел власноруч.

У законодавстві, а саме у ч. 2 ст. 27 КК, закріплена така дефініція виконавця (співвиконавця), де зазначається, що це особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами кримінального правопорушення безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що, відповідно до закону, не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила кримінальне правопорушення, передбачене цим Кодексом. Тобто та особа, яка безпосередньо вчинила злочин і визначається виконавцем (співвиконавцем) відповідно до чинного законодавства. У ч. 2 ст. 27 КК. Увагу зацентовано на визначальних ознаках такої особи: 1) вона є суб'єктом злочину; 2) вчинила злочин, передбачений КК; 3) вчинила злочин у співучасті з іншими суб'єктами злочину [2].

Аналізуючи ч. 2 ст. 27 КК, О.В. Ус чітко виділяє 2 різновиди діяльності виконавця:

а) безпосереднє вчинення кримінального правопорушення, іншими словами здійснення повністю або частково діяння, що належить до ознак об'єктивної сторони складу злочину;

б) вчинення кримінального правопорушення за допомогою використання інших осіб, що не підлягають кримінальній відповідальності.

З огляду на це автор зазначає, що специфіка діяльності виконавця виявляється в безпосередньому чи в опосередкованому виконанні об'єктивної сторони складу злочину [1]. Тобто можемо зрозуміти те, що особа буде вважатися виконавцем, якщо вона своїм діянням (діями чи бездіяльністю) у повному обсязі чи частково виконала об'єктивну сторону складу злочину.

При тому кримінальне правопорушення може бути вчинено як лише одним, так і більше виконавцями – співвиконавцями злочину, між якими допустимий поділ своїх функціональних ролей, який на практиці здебільшого має суто «технічний» характер.

Особливої уваги потребує такий різновид виконавської діяльності як посереднє вчинення кримінального правопорушення, котрий передбачає, що виконавець власноруч не здійснює жодних дій, що складають об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого КК, або особисто виконує лише частину таких дій. Тоді як усі такі дії або іншу їх потрібну частину здійснюють особи, які через певні, передбачені законом обставини, не підлягають кримінальній відповідальності за скоєний злочин [2].

Отже, проаналізувавши сказане вище, зазначимо, що під час посереднього вчинення злочину особи, які не підлягають кримінальній відповідальності, проте активно тим чи іншим способом залучаються до скоєння злочину, просто виступають безпомічною іграшкою в руках виконавця, у правовому розумінні – дієвим інструментом чи засобом, за допомогою якого злочинець-виконавець вправно досягає своєї злочинної мети – задуманого та бажаного результату.

Використовуючи порівняльний аналіз ролей (функцій) співучасників О.В. Уса, варто наголосити на певних особливостях функціональної ролі виконавця як активного співучасника злочину. По-перше, на відміну від

підбурювача, організатора та пособника, виконавець безпосередньо цілеспрямовано виконує дії, що утворюють об'єктивну сторону складу злочину, вчиненого в співучасті. По-друге, надзвичайно слушно відзначив Ф.Г. Бурчак про те, що суттєва відмінність між діянням виконавця й підбурювача полягає в тому, що перший учиняє певні дії, що викликають зміни в зовнішньому світі, тоді як другий – дії, які викликають зміни у психіці виконавця. По-третє, варто зауважити, що діяльність виконавця є не завжди активною, оскільки він може вчинити кримінальне правопорушення і шляхом бездіяльності, тоді як підбурювання й організація – це завжди активна діяльність.

Проаналізувавши обґрунтовані аргументи Д.М. Харко щодо особливостей притягнення до відповідальності виконавця та інших співучасників, не можемо не погодитися з його думкою про те, що належне його відмежування від інших співучасників впливатиме як на кваліфікацію, так і на призначення покарання [3]. У законодавстві, а саме згідно з ч. 4 ст. 68 КК України, чітко зазначається, що під час призначення покарання співучасникам злочину суд, керуючись положеннями ст.ст. 65–67 цього Кодексу, суд враховує характер і ступінь участі кожного з них у вчиненні кримінального правопорушення.

Не менш важливою під час вчинення злочину в співучасті, на нашу думку, є фігура підбурювача, який також має свою особливу функціональну роль, яка, на наш погляд, потребує особливої уваги. Відповідно до ч. 4 ст. 27 КК, підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення.

У своїй науковій роботі Д.М. Харко порівнює й аналізує думки різних дослідників, які висловлювалися щодо значущості функціональної ролі підбурювача. Російський дослідник М.С. Таганцев уважав, що підбурювачів, або «інтелектуальних винуватців», характеризують абсолютно самостійні риси, що відрізняють їх від інших співучасників. Він називає дві ознаки, характерні для підбурювача: негативна (неучасть у вчиненні злочину) і позитивна (втягнення іншого в участь у такому злочині). При цьому сам учений вважає негативну ознаку непотрібною й хибною [3]. Якщо уважно проаналізувати ті ознаки, які М.С. Таганцев виділив для підбурювачів, то тут варто погодитися з думкою дослідника про те, що негативна ознака тут є непотрібною, але навіть не з його обґрунтувань. На нашу думку, не можна характеризувати підбурювача ознакою неучасті у вчиненні злочину, оскільки фактично хоч він і не виконує об'єктивну сторону конкретного складу злочину, що здійснює лише виконавець (співвиконавець), але теоретично ж він є активним учасником злочину під час співучасті, що чітко підтверджується законодавством.

Проаналізувавши погляди науковців щодо значущості функціональної ролі підбурювача при вчиненні злочину, ми вважаємо, що найбільш влучно щодо нього висловився А.Н. Трайнін. Він назвав підбурювача «інтелектуальним злочинцем», цим самим розкривши всю його суть як активного співучасника злочину. Вчений акцентує увагу на тому, що основною відмінністю підбурювача від виконавця є те, що він перший штовхає іншого на злочин, намагаючись при цьому залишитися осторонь. Натомість зовсім не можемо підтримати думку дослідниці Г.П. Жаровської, яка визначила підбурювача як зовні малопомітну фігуру, що вчиняє злочин руками інших осіб, розглядаючи його роль як «закулісну співучасть» [3]. На нашу думку, хоча підбурювач і не здійснює таких вагомих функцій, як, наприклад, той же виконавець або організатор злочину, але вже ж таки він залишається активним співучасником злочину, чия функціональна роль відіграє досить важливе значення. Підбурювач завжди має активну роль під час вчинення злочину, його цілеспрямовані дії суттєво впливають на інших співучасників, породжуючи у одних, особливо у виконавців, рішучість і бажання вчи-

нити злочин, а у інших – умисел на вчинення конкретного кримінального правопорушення. При цьому підбурювач не пригнічує волю інших співучасників і не фальсифікує її, а особа, яку підбурюють, особисто вирішує вчиняти їй злочин чи ні.

Зазвичай суттєвого значення ступінь впливу підбурювача не має, адже його основна задача – породити умисел вчинити злочин, причому тут йому важливо не перейти межу і не вчинити злочин самому, адже тоді вже все скоєне буде кваліфікуватися інакше. Підбурювач, свідомо діючи з прямим умислом, має перед собою чітку мету – щоб підбурюваний ним виконавець учинив певний злочин [4].

Функціональна роль підбурювача є чітко зрозумілою порівняно з іншими співучасниками, зазначає О.В. Ус. Дослідник звертає увагу на те, що:

1) на відміну від виконавця, підбурювач фактично й безпосередньо не виконує дій, що утворюють об'єктивну сторону складу злочину. Його роль обмежена лише схилянням співучасника до його вчинення;

2) суттєва відмінність діянь підбурювача полягає в тому, що він учиняє певні дії, які викликають зміни у психіці виконавця, тоді як останній – дії, які викликають зміни в зовнішньому світі;

3) підбурювання – це завжди активна діяльність, тоді як виконавець може вчинити (виконати) злочин і шляхом бездіяльності.

Варто під час розмежування діянь підбурювача звертати увагу на таку не значну, але надзвичайно значущу, з юридичного погляду, деталь. Важливо розуміти, що трапляються випадки, коли співучасник, по факту виконавши дії підбурювача, юридично визначається посереднім виконавцем кримінального правопорушення, при тому, що він не брав участі у безпосередньому його вчиненні навіть частково. Це трапляється тоді, коли до вчинення злочину схиляється особа, яка відповідно до чинного законодавства не підлягає притягненню до кримінальної відповідальності. Підбурювання вважається відсутнім і у разі, якщо під час впливу на психіку винуватця злочину його позбавили вільного вибору своїх дій. У таких випадках фактичний «виконавець» є «інструментом» учинення кримінального правопорушення, використовуючи який, «підбурювач» має змогу досягти своєї злочинної мети, при цьому залишаючись посереднім заподіювачем шкоди.

Тому варто погодитися з обґрунтованим висновком О.В. Ус, що, на відміну від посереднього заподіяння, під час підбурювання вчинення діяння покладається на вільно діючого суб'єкта злочину, який усвідомлює суспільно небезпечний характер запропонованого діяння, передбачає його наслідки й свідомо обирає напрям своєї поведінки.

4) Порівнюючи діяння підбурювача й організатора, дослідниця зазначає, що другий чітко має справу з особами, які вже готові через ті чи інші обставини до вчинення злочину й діяльність саме цих осіб об'єднує, координує і планує, водночас підбурювач має лише функцію схиляння інших до вчинення злочину. Функція й зусилля останнього спрямовуються на те, щоб породити у співучасників рішучість, намір взяти участь у злочині. Підбурювач «не стоїть» над іншими особами, не об'єднує їх дій, не керує ними, а обмежується їх схилянням до злочину [1].

5) Особливої уваги, на нашу думку, потребує відмежування функціональної ролі підбурювача від пособника, яку все дедалі частіше плутають при притягненні до кримінальної відповідальності. Тому варто відмітити, що підбурювач, як і пособник, для здійснення своїх функцій під час вчинення злочину може використовувати поради й указівки, які є досить різними як за змістом, так і функціями. Важливо під час розмежування функціональних ролей цих двох співучасників зацентрувати на тому, що:

– підбурювач використовує пораду або вказівку, щоб викликати рішучість іншої особи взяти участь у злочині,

тому його дії спрямовані на особу, в якій ще відсутній намір взяти участь у кримінальному правопорушенні;

– підбурювач радить суб'єкту, який саме злочин учинити в тій чи іншій ситуації;

– підбурювач як активний учасник злочину чітко усвідомлює, що саме він збудив намір у суб'єкта стати учасником спільної злочинної діяльності, то як пособник лише свідомо долучається до кримінального правопорушення, але сама ініціатива на вчинення якого виникла в іншій особи.

Отже, аналізуючи вищезазначене, хочемо погодитися з логічним висновком О.В. Ус, який стверджує, що основна відмінність підбурювання від пособництва полягає в наявності або відсутності в особи, на свідомість і волю якої впливає підбурювач або пособник, злочинної рішучості, наміру вчинити злочин або взяти в ньому участь до того моменту, як підбурювач чи пособник починає виконувати свою роль [1].

Тож установлення факту схилення є необхідним і водночас достатнім, щоб визнати особу підбурювачем. Тому наявність у діях співучасника яких-небудь інших ознак, не властивих підбурювальницьким функціям, виходить за межі підбурювання і свідчить або про виконання особою ролі іншого співучасника (організатора), або про виконання суб'єктом поряд із діяльністю підбурювача ще й ролі іншого учасника злочину (наприклад, пособника) [1]. Отже, на нашу думку, факт схилення до злочину з боку підбурювача є найбільш характерним для його функціональної ролі.

Отже, можна підсумувати, що основна функціональна роль підбурювача полягає в тому, щоб своєю активною діяльністю схилити свого співучасника вчинити злочин, причому зробити це так, аби з упевненістю знати, що особа дійсно свідомо вирішила взяти участь у такому злочинному діянні. Відповідно, в такому разі вся виконана робота підбурювача, усі його зусилля та ресурси вважаються не марними, на чому основна його функція закінчується. Тож, як ми можемо зрозуміти, діяльність підбурювача категорично не може обмежуватися лише породженням рішучості в особи. Така особа, як підбурювач, ставить перед собою чітко визначену мету – схилити іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення, і зазвичай успішно її досягає, використовуючи підкуп, погрози, примус або інші дієві засоби. Підбурювач – це надзвичайно психологічно стійка людина, яка, окрім вищезазначених методів схилення співучасників, використовує і свої власні, а саме різноманітні маніпулятивні технології, цим самим активно впливаючи на свідомість інших осіб.

Безперечно, особливої уваги потребує такий вид співучасника, як організатор, оскільки, на нашу думку, він, як і виконавець, без перебільшення є ключовою фігурою у вчиненні злочину. У ч. 3 ст. 27 КК чітко зазначається дефініція поняття «організатор». Звертаючись до його значення, зазвичай розуміють особу, котра спланувала кримінальне правопорушення, а також здатна самостійно створити злочинне групування з тих, хто добровільно підтримуватиме його позицію, контролювати, скеровувати діяльність переслідуючи свої інтереси. Особливістю ж організатора є те, що він зазвичай володіє певними «лідерськими» здібностями, що дозволяють йому здійснювати психологічний вплив на людей, залучаючи до скоєння злочину і вдало маніпулюючи їх почуттями та бажаннями [5].

Дії організатора злочину варто розглядати у трьох основних напрямках:

а) підготовка (планування кримінального правопорушення, пошук співучасників та залучення їх на свій бік);

б) практичні дії (створення злочинної групи, організації фінансування злочину та/або приховання злочину, скоєного організованою групою або злочинною організацією);

в) керівництво (особа надає чіткі інструкції щодо вчинення злочину своїм співучасникам).

Частка участі цього злочинця у скоєнні кримінального правопорушення може бути доволі значною, адже його обов'язки можуть охоплювати як організацію злочину, керівництво його підготовкою або вчиненням, так і фінансове забезпечення й приховування кримінально-протиправної діяльності одночасно. Нарівні з виконавцем, організатор посідає ключове місце в співучасті, оскільки саме він, як зазначає А. Агаркова, надає умисному кримінальному правопорушенню особливої суспільної небезпечності, адже ретельно спланований, чітко організований злочин, усі варіанти розвитку подій під час учинення якого передбачені, значно підвищують ризик доведення злочинних цілей до кінця [6]. Через це викриття організатора можна назвати одним із першочергових завдань під час розслідування злочину, оскільки його співучасники, залишившись без указівок лідера, стають більш уразливими для викриття правоохоронними органами [7].

Кримінальна відповідальність організатора відрізняється залежно від того, як учинено злочин: у простій співучасті (за попередньою змовою чи без неї) або в складі злочинної групи чи організації: у першому випадку, згідно ст. 29 ч. 2 КК, він має бути покараний згідно з тією статтею Особливої частини кримінального законодавства, котра передбачає відповідальність за злочин, учинений виконавцем. У другому ж випадку для організатора злочинної групи чи організації вона передбачена ст. 30 ч.1 КК, відповідно до якої ця особа підлягає кримінальній відповідальності за всі злочини, вчинені співучасниками, при цьому важливою умовою є те, що дані кримінальні правопорушення охоплювалися його умислом. Варто додати, що з усіх співучасників він справедливо зазнає найбільшого покарання, оскільки його дії становлять підвищену небезпеку. Організатор є найважливішою особою як у плануванні кримінального правопорушення, так і в керівництві злочинними групуваннями.

Часто трапляється, що організатор, людина, котра заснувала стійке кримінальне групування (банду, мафіозне утворення тощо), через об'єктивні причини (природна смерть, утрата авторитету, арешт, відмова від виконання своїх обов'язків, хвороба, зникнення безвісти), замінюється іншою, лідером, котрий не створював, але очолює злочинне групування, віддаючи вказівки своїм співучасникам [8]. Він також підлягатиме кримінальній відповідальності за керівництво злочинною організацією. Уникнути ж покарання цей співучасник може, лише відвернувши вчинення кримінального правопорушення або своєчасно повідомивши правоохоронців про злочин, котрий готується чи має бути вчинений (ст. 31 ч. 2 КК).

Роль організатора у вчиненні кримінального правопорушення важко переоцінити, оскільки він, як і виконавець, без перебільшення є ключовою фігурою у вчиненні злочину, зважаючи на багатоманітність його обов'язків, а також на те, що його протиправна діяльність в інституті співучасті не передбачає бездіяльність, а лише активні дії, адже основними його завданнями є попередня підготовка або безпосереднє керівництво скоєнням злочину. Зважаючи на небезпечність особи організатора, до нього виправдано застосовується особливий підхід щодо кримінальної відповідальності.

Варто згадати й такий вид співучасника, як пособник, на який нам указує ч. 5 ст. 27 КК. Нарівні з іншими співучасниками, йому притаманні загальні ознаки суб'єкта злочину: тобто це фізична особа, котра досягла повноліття та знаходиться у стані осудності [9]. Наявність умислу є однією з ключових характеристик пособника, що дозволяє відмежовувати його від осіб, випадково втягнутих у вчинення злочину. Пособництво включає в себе усіляке сприяння реалізації злочинної мети шляхом надання вказівок, порад, знарядь або засобів учинення правопору-

шення, а також усунення перешкод для скоєння злочину співниками. До пособників також варто віднести тих осіб, що до моменту скоєння кримінального правопорушення обіцяли переховати знаряддя чи засоби його вчинення, сліди, самого злочинця, а також предмети, здобуті в результаті кримінально протиправного діяння, придбати чи збути їх, або ж іншим чином сприяти тому, щоб приховати злочин. Можна сказати, що діяльність пособника не передбачає безпосередньої участі у вчиненні кримінального протиправного діяння, але усіяко збільшує вірогідність його доведення до кінця.

З огляду на характер кримінально протиправних учинків діяння цього співучасника можна поділити на три основних види: фізичне, інтелектуальне та додаткове – пособництво-приховування [10]. Для першого характерна безпосередня участь пособника в скоєнні злочину: усунення перешкод, надання знарядь, засобів, різноманітне сприяння фізичними діями. Тобто ми можемо зробити висновок, що таке пособництво виражається у прямій участі особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Інтелектуальне пособництво, на відміну від фізичного, містить у собі вказівки, поради щодо вчинення кримінального правопорушення, обіцянки приховати як самого злочинця, так і всі предмети, що допоможуть розкрити злочин [10]. Такий вид пособництва є більш пріоритетним порівняно з фізичним, оскільки основною задачею цієї злочинної фігури є все-таки надання вказівок (яким чином краще вчинити злочин), так і порад (де і коли це зробити).

Іноді ще виділяють такий факультативний вид, як пособництво-приховування, куди можна було б віднести сам факт приховання злочинця, слідів кримінального правопорушення, а також предметів, здобутих протиправною діяльністю (як приклад можна навести заміну документів, надання нового місця проживання, зовнішності правопорушника, приховання зброї тощо) [11].

Кримінальна відповідальність цього співучасника визначена ч. 2 ст. 29 та ч. 2 ст. 30 КК. Пособник у складі організованої групи чи організації відповідно ч. 2 ст. 29 КК підлягає кримінальній відповідальності однаковою мірою з організатором і підбурювачем, це є доказом того, що його злочинний внесок є вагомим, попри другорядну роль. Згідно з ч. 2 ст. 30 КК пособник разом із виконавцем і підбурювачем повинен відповідати за ті злочини, у підготовці або вчиненні яких брав участь. Карне законодавство України зрівнює відповідальність цієї злочинної фігури разом з підбурювачем й організатором.

У разі відвернення злочину або повідомлення відповідних органів державної влади про майбутнє право-

порушення пособник не підлягає кримінальній відповідальності. Також одним із способів її уникнення для нього є ненадання засобів або знарядь злочину, неусунення перешкод під час його вчинення співучасниками (ст. 31 ч. 2 КК).

Пособництво є специфічним видом кримінально-протиправної діяльності, яка виражається в наданні допомоги іншим учасникам злочину. З об'єктивного боку розглянути діяльність пособника, на відміну від виконавця й організатора, є можливість не лише в активних, а й пасивних діях (наприклад, обіцянка приховування злочину). Попри те, що цей співучасник відіграє радше другорядну роль у вчиненні правопорушення, за кримінальним законодавством він знаходиться нарівні з іншими в разі притягнення до відповідальності. Діяльність цього співучасника збільшує вірогідність досягнення злочинних цілей, усіяко сприяє їх реалізації, укріплює рішучість співників у вчиненні кримінального правопорушення [10].

Отже, підсумувавши сказане вище, можемо зробити висновок, що питання особливостей функціональної ролі співучасників злочину та їх розмежування становлять актуальну проблему на сучасному етапі розвитку кримінального права. Очевидним стає те, що чітке розмежування співучасників на види за їх роллю є надзвичайно важливим моментом під час притягнення їх до кримінальної відповідальності. Варто сказати, що серед наведених видів співучасників провідною та найважливішою фігурою під час вчинення злочину є виконавець. Роль підбурювача також не слід нівелювати у процесі скоєння кримінального правопорушення, оскільки саме він за допомогою своїх інтелектуальних маніпуляцій активно діє на свідомість своїх співучасників, породжуючи у них умисел вчинити злочин. Організатор є також не менш важливим учасником злочину, адже саме попередня підготовка кримінального правопорушення, чітке його планування до найменших деталей та вдалий розподіл ролей учасників і становить підвищену суспільну небезпеку цього злочину. Функціональна роль пособника, на нашу думку, є менш вагомою під час вчинення злочину, бо він виконує лише субсидіарну функцію у цьому процесі, прикладаючи не так багато зусиль, як інші співучасники. Тож, підсумовуючи попереднє, варто зауважити, що необхідність чіткого розмежування учасників злочину є надзвичайно важливою, адже саме це і допомагає органам правосуддя справедливо притягнути до відповідальності винуватців злочину, призначивши їм відповідну до їх ролі міру покарання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ус О.В. Відмежування підбурювання до злочину від діяльності інших співучасників. *Проблеми законності*. 2008. № 94. С. 182–189.
2. Александров Ю.В., Антипов В.І., Дудуров О.О. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Київ : Атіка. 2008. С. 376.
3. Харко Д.М. Окремі питання відмежування виконавця злочину від підбурювача до злочину. *Часопис Київського університету права*. 2014. С. 329–331.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: Баулін Ю.В., Борисов В.І., Гавриш С.Б.; за ред. Сташиса В.В., Тація В.Я. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре». 2003. С. 1196.
5. Гула Л.Ф. Відмежування функцій лідера організованої злочинної групи від інших співучасників злочину. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. С. 349–359.
6. Агаркова А. Організатор як суб'єкт масових заворушень. *Підприємство, господарство і право*. 2016. С. 177–181.
7. Організатор злочину. Кримінально-правове та кримінологічне дослідження : монографія / за ред. Кваші О.О. Київ. 2003. С. 216.
8. Сервецький І.В. Деякі ознаки лідера «мафії». *Юридична наука*. 2015. № 7. С. 159–169.
9. Орловський Р.С. Пособник як вид співучасника в злочині. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 10-1. С. 72–77.
10. Цибулін Т.Г. Способи фізичного та інтелектуального пособництва у кримінальному праві України. *Часопис Київського університету права*. 2014. С. 268–271.
11. Коржанський М. Й. Кримінальне право України. Частина загальна: курс лекцій. Київ : Наукова думка, 2017. С. 259.